

УДК 515.2

ПОВЕРХНІ КОНГРУЕНЦІЙ І ТРАНСВЕРСАЛЬНІ ПОВЕРХНІ КОНГРУЕНЦІЙ КООРДИНАТНИХ ЛІНІЙ

Скідан І.А., д.т.н.

Донецький національний технічний університет

Тел.: (062)338-48-85

Абрамова І.О., аспірантка*

Автомобільно – дорожній інститут ДВНЗ „Донецький національний
технічний університет”

Тел.: (0642) 55-39-99

Анотація – в статті пропонуються конструктивні схеми побудови і відповідні внутрішні рівняння поверхонь в криволінійних тривимірних координатних системах на основі їх відношення до трьох конгруенцій координатних ліній.

Ключові слова – спеціальні координати, координатні лінії, конгруенція, внутрішнє рівняння, параметричні рівняння, трансверсальна поверхня.

Постановка проблеми. Однією з основних задач прикладної геометрії поверхонь є задача управління їх формою. Успішне розв’язання цієї задачі проходить через виявлення механізму формоутворення поверхні, що полягає у складанні конструктивної схеми побудови поверхні та у її аналітичній реалізації.

Аналіз останніх досліджень. В роботах [1,2] трансверсальною уявляють поверхню, кожна точка якої належить певному проміну конгруенції ліній.

Функціями

$$x = f(t, u, v), y = \varphi(t, u, v), z = \psi(t, u, v) \quad (1)$$

вводять криволінійні координати t, u, v простору, якщо x, y, z – декартові координати. Область існування правильної координації простору функціями (1) визначається з нерівності [3,4]

$$\frac{D(f, \varphi, \psi)}{D(t, u, v)} \neq 0, \quad (2)$$

В цій області рівняння (1) можливо розв’язати відносно t, u, v , тобто, отримати функції зворотного переходу від декартових координат до криволінійних у вигляді

---

* Науковий керівник – д.т.н., професор Скідан І.А.

$$t = f_1(x, y, z), u = \varphi_1(x, y, z), v = \psi_1(x, y, z) \quad (3)$$

Функції (1) виражають в той же час три конгруенції координатних ліній системи координат t, u, v [5].

Оскільки координатними лініями криволінійної системи координат t, u, v є в загальному випадку криві, формування поверхонь поданням внутрішніх по відношенню до (1) рівнянь, що є певними залежностями між криволінійними координатами t, u, v , становить значний інтерес з врахуванням того, що параметричні рівняння шуканої поверхні отримують безпосередньою підстановкою внутрішнього рівняння до (1). Більшість програмних комплексів візуалізації поверхонь орієнтовано саме на параметричний спосіб їх подання.

Формулювання цілей статті. В статті поставлено за ціль розкрити механізм формування поверхонь у криволінійних системах координації простору шляхом встановлення відповідностей між різновидами внутрішніх рівнянь і конструктивними схемами формування на основі їх відношення до конгруенцій координатних ліній.

Основна частина. 1. Внутрішнє рівняння з довільністю вибору однієї сталої. При поданні функціями (1) криволінійної координації простору він розшаровується на три сім'ї координатних поверхонь системи t, u, v в області, що задовільнює нерівності (2). Подання внутрішнього рівняння у вигляді рівності сталій однієї з трьох координат t, u, v , наприклад

$$u = c \quad (4)$$

і підстановка внутрішнього рівняння до функцій (1) приводить до параметричних рівнянь координатної поверхні (4) системи t, u, v . Дослідження як форми, так і внутрішньої параметризації координатної поверхні уявляється не завжди тривіальним. В цьому випадку поверхня (4) є трансверсальною поверхнею конгруенції u – ліній і одночасно поверхнею двох конгруенцій координатних v – ліній та t – ліній системи t, u, v .

На рис.1 показано координатну поверхню $u=2$ гіперболічної системи координат, що подається функціями [6]

$$x = v \sin \alpha \cos t - u \sin t, y = v \sin \alpha \sin t + u \cos t, z = v \cos \alpha \quad (\alpha = \text{const}).$$

Ця поверхня є трансверсальною поверхнею конгруенції u – ліній (прямих, дотичних до конуса з кутом α нахилу твірної до осі, паралельних площині XOY) і одночасно поверхнею двох конгруенцій t – ліній (кіл з центрами на осі OZ у площинах, паралельних XOY) та v – ліній (прямих у площинах, дотичних до конуса, паралельних твірній дотику).

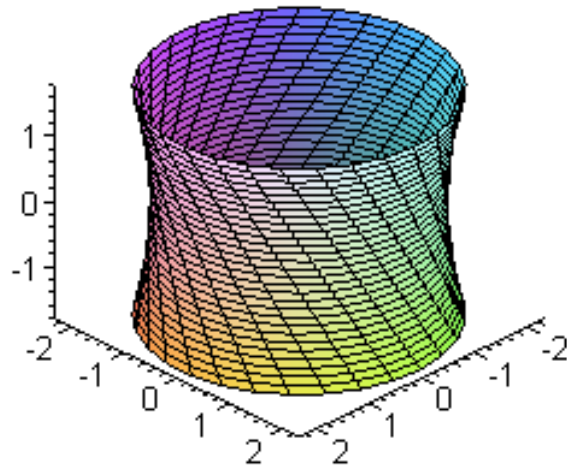

Рис. 1

Примітимо, що система віднесення однопорожнинного гіперболоїда незвична: сім'я прямих збігається з асимптотичними, сім'я кіл – з лініями кривини.

У подальшому будемо розглядати одне з трьох можливих представлень внутрішнього рівняння поверхонь, змінюючи по чергово ролі функції і параметрів циклічними підстановками криволінійних координат t, u, v системи.

2. Внутрішнє рівняння з довільністю подання однієї функції від двох змінних. Конструктивна схема формоутворення поверхні, трансверсальної по відношенню однієї з трьох конгруенцій координатних ліній криволінійної системи координат і відповідної форми представлення внутрішнього рівняння поверхні, наведено в [5]. Наприклад, в тангенціально-сферичній системі координат [7]

$$x = \frac{u \cos t}{u^2 + v^2}, \quad y = \frac{u \sin t}{u^2 + v^2}, \quad z = \frac{v}{u^2 + v^2},$$

що отримується інверсією циліндричної системи, трансверсальна поверхня конгруенції u – ліній, що має внутрішнє рівняння $u = av + bt$ ($a=0.5, b=0.2$) представлена на рис.2, а трансверсальна поверхня конгруенції v – ліній, що має внутрішнє рівняння $v = cu + dt$ ($c=0.5, d=0.2$) представлена на рис.3.

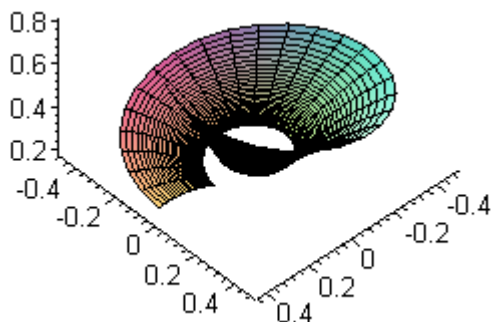

Рис. 2

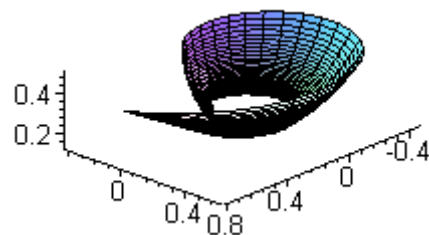

Рис. 3

3. Внутрішнє рівняння з довільністю вибору однієї функції від однієї змінної.

Конструктивна схема полягає у наступному. Нехай на координатній поверхні, наприклад, $v=\text{const}$, подана лінія $u=u(t)$. Ця лінія конгруенцією v – ліній проєкціюється на всі поверхні $v=\text{const}$, так що внутрішнє рівняння $u=u(t)$ є спільним для всіх координатних поверхонь $v=\text{const}$, і це рівняння виражає сім'ю ліній на поверхнях $v=\text{const}$. Щодо утворюваної поверхні, іншу сім'ю координатних ліній на ній складають координатні v – лінії системи, тобто, вона є поверхнею конгруенції v – ліній.

Наприклад, в сферичній системі координат

$$x = v \cos u \cos t, \quad y = v \cos u \sin t, \quad z = v \sin u$$

внутрішньому рівнянню $u = u_0 + a \sin(nt)$ ($a=0.2$, $u_0=0.45$, $n=4$) відповідає поверхня конуса, на прямої якого лінія на поверхні сфери, подана внутрішнім рівнянням (рис.4). Конус виділено із конгруенції (в'язки) прямих (v – ліній) і є носієм сферичних ліній.

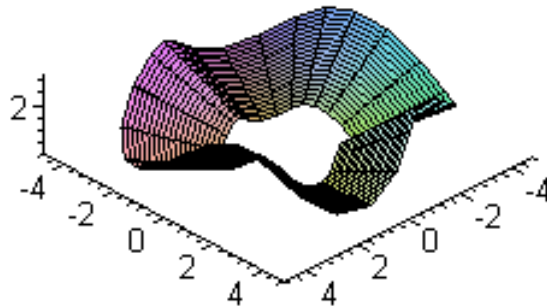

Рис. 4

4. Внутрішнє рівняння подається через посередництво трьох функцій однієї і тієї ж змінної,

$$x = x(w), \quad y = y(w), \quad z = z(w), \quad (5)$$

що виражають лінію у просторі.

Проекціюючи лінію (5) конгруенцією координатних ліній на координатні поверхні $v=\text{const}$, отримуємо сім'ю проєкцій, рівняння яких з використанням (3)

$$t = f_1[x(w), y(w), z(w)], \quad u = \varphi_1[x(w), y(w), z(w)] \quad (6)$$

Підстановка (6) до (1) дає:

$$x = x(v, w), \quad y = y(v, w), \quad z = z(v, w) - \quad (7)$$

параметричні рівняння поверхні конгруенції v – ліній, що проходить через лінію (5).

На рис.5 показано поверхню у бісферичних (біполярних) координатах, що проходить через гвинтову лінію

$$x_0 = r \cdot \cos(w), y_0 = r \cdot \sin(w), z_0 = a \cdot w; (r = 2, a = 0.3)$$

і є поверхнею конгруенції v – ліній.

Бісферичні (біполярні) координати подаються функціями (див.(1))

$$x = \frac{\sin u \cdot \cos t}{chv - \cos u}, y = \frac{\sin u \cdot \sin t}{chv - \cos u}, z = \frac{shv}{chv - \cos u}. \quad (8)$$

Функції (3) для них мають вигляд [8]

$$t = \operatorname{arctg} \frac{y}{x}, u = \frac{i}{2} \cdot \ln \frac{\left[\sqrt{x^2 + y^2 - i \cdot a} \right]^2 + z^2}{\left[\sqrt{x^2 + y^2 + i \cdot a} \right]^2 + z^2}, v = \frac{1}{2} \cdot \ln \frac{x^2 + y^2 + (z + a)^2}{x^2 + y^2 + (z - a)^2}.$$

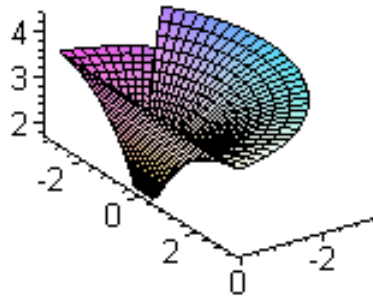

Рис. 5

Висновки. Виявлені геометричні сутності координатних поверхонь і координатних ліній тривимірних координатних систем, а також внутрішніх рівнянь, що подають поверхні разом з функціями введення криволінійних координат дозволяють цілеспрямовано управляти формою поверхонь і здійснювати їх візуалізацію засобами комп'ютерної графіки.

Література

1. *E.P.Lane.* Surface and curvilinear congruences. Transactions of American Mathematical Society. V.34., №3, 1932
2. *И.А. Скидан.* Гладкосопряженные поверхности как трансверсальные поверхности конгруэнций прямых // Вопросы естественных наук /Научные труды. Вып.18(4). Ташкентский госуниверситет, Бухарский госуд. Пединститут.- Ташкент- 1969. с.263-270.
3. *Каган В.Ф.* Основы теории поверхностей в тензорном изложении. Ч.1. М. – Л: ОГИЗ, ГИТТЛ, 1947. – 512 с.

4. *Скидан И.А.* Геометрическое моделирование кинематических поверхностей в специальных координатах: Дис...докт. техн. наук: 05.01.01. - М.; 1989. - 340 с.
5. *Скидан И.А., Абрамова И.О.* Трансверсальні поверхні конгруенцій в спеціальних координатах // Прикладна геометрія та інженерна графіка. Праці / Таврійський державний агротехнологічний університет – Вип.4, т.40. – Мелітополь: ТДАТУ, 2008. – с.32-36.
6. *Скидан И.А.* Поверхности в гиперболических координатах.// Прикладная геометрия и инженерная графика. – 1976. – Вып.21. – с.43-45.
7. *Дьяконов В.* Maple 7. Санкт - Петербург, Москва, Харьков, Минск: Питер. – 2002. – 666 с.
8. *Корн Г., Корн Т.* Справочник по математике для научных работников и инженеров. М.: "Наука", 1973. – 831 с.

CONGRUENCE SURFACES AND TRANSVERSAL CONGRUENCE SURFACES OF COORDINATE LINES

I. SKIDAN, I. ABRAMOVA

Summary

The constructive schemes and the corresponding inner equations of parametrical representation of curvilinear system of coordinates which determine a surface are proposed.